

ЗАМОНАВИЙ ИННОВАЦИОН ТАЪЛИМ МУҲИТИДА МОБИЛ МУТАХАССИС ТАЙЁРЛАШНИНГ ИЖТИМОЙ ЗАРУРАТ ЭКАНЛИГИ ИЛМИЙ ТАДҚИҚОТЛАРДА АКС ЭТИШИ

Эшанев Н.Ж.

ЧДПУ Психология кафедраси доценти

Таянч сўзлар: мобил мутахассис, таълим тизими, анъанавий таълим, замонавий инновацион дастур, трансформацион кесишув, деформацион омиллар, эмоция, илмий тадқиқот, мобиллик сифатлар, касбий йўналганлик, индивидуал қобилият, талаба, инновацион педагогика.

Ключевые слова: мобильный специалист, образовательная система, традиционное образование, современная инновационная программа, трансформационный перекрёсток, факторы деформации, эмоции, научные исследования, качества мобильности, профессиональная направленность, индивидуальные способности, студент, инновационная педагогика.

Key words: mobile specialist, educational system, traditional education, modern innovative program, transformational intersection, deformation factors, emotion, scientific research, mobility qualities, professional direction, individual ability, student, innovative pedagogy.

Резюме:

Мазкур мақолада мобил мутахассис тайёрлаш таълим тизими бир қатор барқарор хусусиятларга эга бўлиб, анъанавий таълим ва замонавий инновацион дастурлар билан трансформацион кесишувда деформацион омилларни инкор этмаслиги, илмий тадқиқотларга мувофиқ мобиллик сифатларни ўрганиш, касбий йўналганликда индивидуал қобилиятларни ҳар томонлама ўрганиш ва уларни психокоррекциясини амалга ошириш мобиллилик талаба шахсида ижтимоий психологик ва индивидуал хусусиятларини шакллантиришга йўналтирилган таълим ва тарбия мувофиқлашувини ўзида акс эттирган инновацион педагогик жараёнинг маҳсули эканлиги ёритилган.

Резюме:

В данной статье образовательная система подготовки мобильных специалистов имеет ряд устойчивых особенностей, не отрицает факторов деформации на трансформационном пересечении с традиционным образованием и современными инновационными программами, изучением качеств мобильности в соответствии с научными исследованиями, комплексное изучение способностей личности в профессиональном направлении и реализация их психокоррекционной мобильности. Пояснено, что это продукт инновационного педагогического процесса, отражающий координацию воспитания и обучения, направленную на формирование социальных, психологических и индивидуальных особенностей личности. студент.

Summary:

In this article, the educational system of mobile specialist training has a number of stable features, it does not deny the deformation factors at the transformation intersection with traditional

education and modern innovative programs, the study of mobility qualities in accordance with scientific research, the comprehensive study of individual abilities in the professional direction and the implementation of their psychocorrection mobility. It is explained that it is a product of the innovative pedagogical process, which reflects the coordination of education and training aimed at forming social, psychological and individual characteristics of the student.

Бугунги кунда мақсадли ташкил этилаётган таълим ҳар бир давлатнинг дунёдаги ўрнини ҳамда инсоннинг жамиятдаги мақоени белгилаб берса, олий ўқув юртларида талабаларни тайёрлаш даражаси эса мамлакатнинг кейинги технологик ютуғи учун сармоявий жозибadorлиги намоён этиб, ички ва ташқи меҳнат бозори учун мобил рақобатбардош кадрларни тайёрлаш имкониятини оширади.

Шу нуқтаи назардан, мамлакатимиз ОТМларида замонавий талаблар доирасида кадрлар тайёрлаш масаласи кун тартибидаги асосий масала сифатида эътироф этилиб, бугунги кунда мобил мутахассисларни тайёрлаш ва бунинг учун зарур бўлган барча таълим ресурсларини мақсадли мувофиқлаштиришга алоҳида эътибор берилмоқда. Шунингдек, ОТМларда кадрларни тайёрлаш тушунчасидан мутахассис тайёрлаш тамойилига устуворлик берилиб, унинг касбий мобиллилик сифатларини ривожлантиришга ҳамда интеллектуал салоҳиятидан мақсадли фойдаланишга устуворлик берилмоқда. Бунда асосан инсон капиталини шакллантириш жараёнига эътибор қаратилиб, мазкур ёндашувни давлат ва жамиятнинг ижтимоий-иқтисодий ривожланиш даражасини белгиловчи мезонлардан бири сифатида баҳоланмоқда.

Замонавий таълимга илмий нуқтаи назардан ҳамда ижтимоий кадрият сифатида ёндашиш, ҳар бир давлат ва жамиятнинг миллий манфаатларини ўзида ифодалаб, таълим тизимида амалга оширилаётган реформатик ёндашув ҳамда мобил мутахассисларни тайёрлашнинг технология ва усуллари таълим мазмунига сезиларли таъсир кўрсатади. ОТМлар таълим хизматларини кўрсатиш соҳасида мобил мутахассис тайёрлаш тизимини педагогик-психологик жиҳатдан қўллаб-қувватланиши бугунги кунда муҳим ўрин тутаяди. Мобил мутахассис тайёрлаш таълим тизими бир қатор барқарор хусусиятларга эга бўлиб, анъанавий таълим ва замонавий инновацион дастурлар билан трансформацион кесишувда деформацион омилларни инкор этмаган ҳолда мақсадли мувофиқлашган педагогик дастурларни янги авлодини яратишда муҳим аҳамият касб этади.

Шу нуқтаи назардан, таълимда мобиллиликнинг ўзига хослигини эътироф этиш ва илмий таҳлил этиш мақсадга мувофиқ. Таълимда мобиллик - бу замонавий таълимда тезкор билим олиш ва муқобил касб танлаш жараёнида тезкор ҳаракат қилиш, жамият ҳаётида рўй берадиган вазиятларни

олдидан касбий ва илмий прогнозлаштириш, касбий фаолиятда профессионал манёврларни бажариш қобилиятини талабалар шахсида шакллантириш билан тавсифланади. Шунингдек, таълимда мобиллик талаба шахсида ижтимоий психологик ва индивидуал хусусиятларини шакллантиришга йўналтирилган таълим ва тарбия мувофиқлашувини ўзида акс эттирган инновацион педагогик жараённинг маҳсули ҳамдир.

Инновацион педагогик жараён таълимда мобилликнинг горизонтал ва вертикал жиҳатларини аниқлаштиришга хизмат қилиб, таълим ва тарбияни замонавий омилларини мувофиқлаштиришнинг асосини яратади. Горизонтал ҳаракатчанлик, талабани ижтимоийлашуви учун зарур бўлган барча психологик ва педагогик омилларни улар шахсида шакллантириш дастурларини таълим-тарбия мазмунига сингдиришга хизмат қилса, вертикал ҳаракатчанлик, талабанинг ўзлаштириш жараёнида билмларни олиш, ижтимоий мақомини жамият кўз ўнгида юқорига ёки пастга ҳаракатланишига олиб келишини педагогик – психологик омилларини аниқлаштиришга асос бўлади.

Таъкидлаш лозимки, талаба шахсида шакланган мобиллик сифати, ўзлаштирилган билим ва касбий кўникмаларни тезлик билан амалий жараёнга қўллаш олиш кўникмасини шакллантириш, мақсад сари ҳаракатланиш, самарасиз фаолиятга нисбатан ҳаракатланмаслик, фаолиятни назорат қилиш малакасини барқарорлаштириш ва уни ривожлантириб боришнинг индивидуаллиги билан тавсифланади. Шунингдек, мобиллик, талабани таълим олиш жараёнида ортиқча руҳий ва ақлий зўриқиши ҳамда жисмоний толиқишини камайтирувчи омил бўлиб, психологик “жароҳатлар” эҳтимолини камайтиради ҳамда мотивацион ёндашув методларини классификациялаштиришнинг ўзига хос афзалликларни намоён этиш имкониятини ошириб, ижтимоий мобиллик сифатларини шакллантиради.

Ижтимоий мобиллик, талабани ижтимоий тузилмадаги ўрнини ўзгартиришга йўналтирувчи омилдир. Бунда ҳар бир талаба келиб чиқиши ва ижтимоий мақомидан қатъий назар яхши таълим олиб касбий кўникмаларни мутахассис сифатида эгаллаши юқори даромадли ишга ишлаши ва жамиятнинг энг фаол шахсига айланишини кафолатлайди. Шунингдек, ижтимоий мобиллик, талабанинг хулқ-атвори ва мослашувига таъсир қилиш воситаси бўлиб, бу ҳар бир индивидуал ижтимоий мақомга хос бўлган маълум бир намунанинг мавжудлиги, шунингдек, талабани ижтимоий шароитдаги ўзгаришларга мослашиш қобилиятини юзага чиқариб уни ривожлантириш имкониятларини оширади.

Касбий фаолиятга нисбатан мобиллик, талабани ишга жойлашиш имкониятларини баҳолаш, қобилиятларини аниқлаштириш, йўналтириш, ҳар қа-

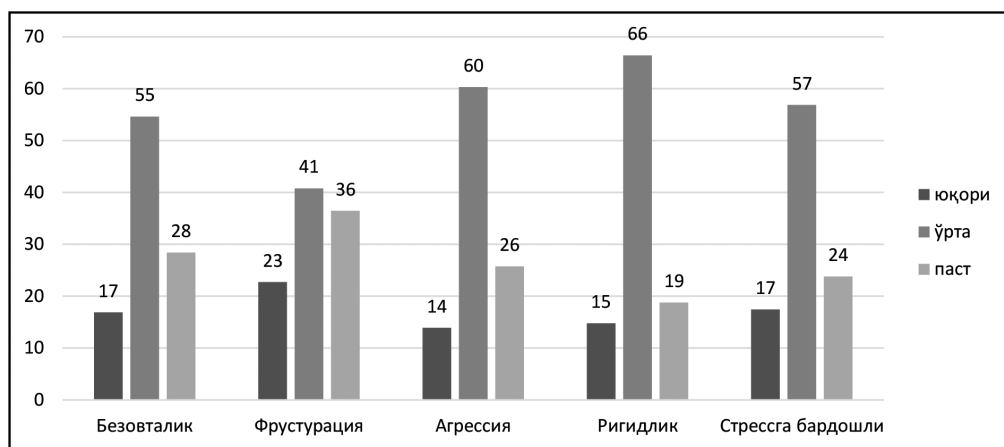
нақа шароитда мослашувчанлик кўникмасини шакллантириш, янги меҳнат шароитларига мослашишнинг адаптив сифатларини ва эмоционал ҳолатлари барқарорлаштириш билан тавсифланади.

Мазкур масалани илмий тадқиқ этиш учун 2021 йилнинг март ойида ТВЧДПИ педагогик Илмий Кенгаш қарорига мувофиқ “Талабаларнинг ижтимоий-психологик портретини яратиш” дастури асосида 1,2,3-курс талабалари ўртасида психологик тест-сўров ўтказилди.

Олинган натижалар илмий нуқтаи назардан педагогик-психологик жиҳатдан таҳлил этилиб ўрганилди.

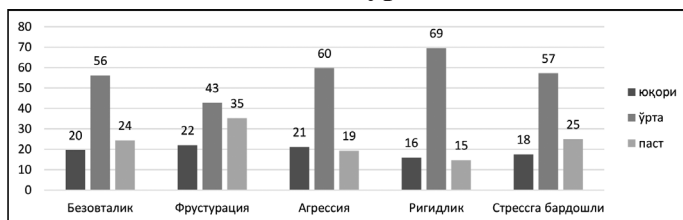
Институт талабаларининг эмоционал ҳолатлари

1-курс

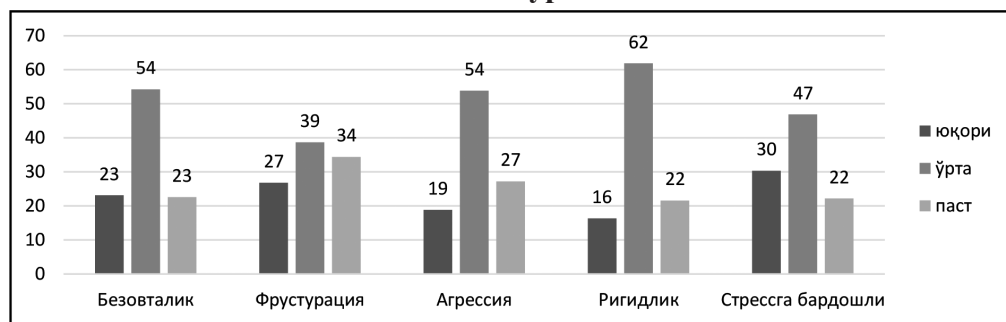
1-курсда таҳсил олаётган талабаларнинг 17% да безовталиқ юқори натижани қайд этган бўлса, фрустрациянинг юқори даражаси (режаларни бузилиши ёки истаклар мос келмайдиган вазиятда пайдо бўладиган руҳий ҳолат) 23%, агрессиянинг юқорилиги 14%, ригидликнинг юқорилиги 15%, стрессга бардошлиликнинг паст даражаси 24% ни ташкил этганлигини кузатишимиз мумкин. Бу албатта 1-курс талабаларида эмоционал ҳолат барқарор дегани эмас. Бу борада ўз вақтида психопрофилактик ишларни олиб бориш лозимлигини тақозо этади.

2-курс

2-курсда таҳсил олаётган талабаларнинг 20% да безовталиқ юқори натижани қайд этган бўлса, фрустрациянинг юқори даражаси (режаларни бузилиши ёки истаклар мос келмайдиган вазиятда пайдо бўладиган руҳий ҳолат) 22%, агрессиянинг юқорилиги 21%, ригидликнинг юқорилиги 16%, стрессга бардошлиликнинг паст даражаси 25% ни ташкил этганлигини кузатишимиз мумкин. Бу албатта 2-курс талабаларида эмоционал ҳолат барқарор дегани эмас. Бу борада ўз вақтида психопрофилактик ишларни олиб бориш борасида чора-тадбирлар дастурин ишлаб чиқишни тақозо этади.

3-курс

3-курсда таҳсил олаётган талабаларнинг 23% да безовталиқ юқори натижани қайд этган бўлса, фрустрациянинг юқори даражаси (режаларни бузилиши ёки истаклар мос келмайдиган вазиятда пайдо бўладиган руҳий ҳолат) 27%, агрессиянинг юқорилиги 19%, ригидликнинг юқорилиги 19%, стрессга бардошлиликнинг паст даражаси 22% ни ташкил этганлигини кузатишимиз мумкин. Бу албатта 3-курс талабаларида эмоционал ҳолат барқарор дегани эмас. Бу борада ўз вақтида психопрофилактик ишларни олиб бориш лозимлигини тақозо этади.

Институт кесимида безовталиқнинг юқорилиги ўртача 20%, фрустрациянинг юқори даражаси ўртача 24%, агрессиянинг юқорилиги ўртача 18% ни ташкил этди. Бу кўрсаткич талабалар эмоционал ҳолат қониқарли ёки барқарор деб бўлмади. Шу нуқтаи назардан келиб чиқиб, уларнинг эмоциясига доимий таъсир этиб келаётган психологик омилларни объектив ва субъектив жиҳатларини психологик диагностика қилиш зарур.

Бу тоифадаги талабалар билан психологик диагностик ишларни амалга оширишда қуйидагиларга эътибор қаратиш мақсадга мувофиқ:

- Безовталиқ ва эмоционал беқарорлик омилларини ўрганиш ҳамда унинг табиати ва динамикасини таҳлил қилиш;

- сурункали психоэмоционал таранглик ва барқарор хавотир ҳамда кўрқувни манбасини диагностика қилиш;

- шахсий ёки яқинлари билан боғлиқ муаммоларининг мавжудлиги;

- олий таълимда ёшига ва ақлига нисбатан материалларнинг кўплиги ёки мукамаллиги, мураккаблиги нероэмоционал юкни ортишига олиб келганлиги;

- ўқув маълумотлари ҳажмининг доимий равишда ортиб бориши, ухлаш учун вақт етмаслиги, вазифаларни топшириш ва баҳоланиш бора-сида доимий ўй-хаёлнинг доминантлигини негатив омиллари;

- безовталиқ таҳдид солувчи, безовта қиладиган ҳис-туйғуларнинг онгсиз равишда келиб чиқадиган ички эмоционал тўқнашуви эканлиги;

- хавотир пайдо бўлиши билан хулқ-атворда салбий эмоционал ҳолатнинг кучайишини юз бериши;

- хулқ-атвордаги салбий эмоционал ҳолатнинг фаолиятга таъсирини ортиши ва мавжуд шарт-шароитга (дезадаптация) нисбатан негатив ёндашувнинг пайдо қилиши;

- безовталиқ невротик жараёнларни хуруж қилишига олиб келиши;

- безовталиқ англолмаган норозиликни юзага келтириши ва фаолиятга таҳдид сифатида қабул қилиши;

- безовталиқ кундалиқ турмуш тарзида ниманидир етишмаслиги ҳамда самарасиз фаолият тури сифатида баҳоланиши ҳамда стресс синдромини шакллантириши;

- безовталиқ руҳий зўриқиш билан бирикиши–экстремал шароитда рационал ёндашувни издан чиқариши.

Ригидликнинг юқорилиги ўртача 15,6% кўрсаткичини намоён қилди. Бу тоифадаги талабаларда:

- Қотиб қолишнинг мавжудлиги, яъни ташқи таъсирнинг элементар жиҳатларига ҳам деформацион психологик ҳолатни намоён этаолмаслиги (ижобий ва муносиб жавоб реакциясини тормозланишининг доимий доминантлиги);

- қайсарликни ҳаддан ошиб кетиши оқибатида, ўз руҳий ҳолати ва индивидуал сифатларидаги камчиликларни кўрмаслик;

- эскича фикр ва мулоҳазаларни доминант сифатида тутиб туриш ҳамда аналитик ва оптимистик мулоҳазали таҳлилга эга эмаслик;

- турғунлик ва бир томонлама ёндашувни фаолият турига айланиб қолиши;

- ўзини ҳиссий жиҳатдан ўрганишда қийинчиликларнинг мавжудлиги, бунинг оқибатида гуруҳ ва ижтимоий жамиятда қаршиликларга кўп учраши, оқибатда бошқаларни айблаш ҳиссининг юқорилигини ортиб кетиши;
- ўз фаолияти ҳамда маълум вазият ва ҳолатдаги муваффақиятсизликнинг омилини бошқаларни айбдор сифатида баҳолаши кузатилади.

Шуни таъкидлаш мумкинки, айрим тоифадаги талабаларнинг ўқиш фаолияти, соғлиги, моддий-маънавий ҳолати ва ўзларига маълум бўлган бошқа психологик ҳолатлар билан боғлиқ бўлган руҳиятига таъсир этувчи ностандарт ҳолатлар таъсирида эканлигини кузатиш мумкин. Стрессга бардошлилик даражасининг 23,7% да паст кўрсаткични қайд этилганлиги, бу тоифадаги талабалар ўзлари билан содир бўлиши мумкин бўлган кўнгилсиз ҳолатларга нисбатан иродасизликни намоеън этиш ва оқибатда улар ўзларига нисбатан зарар етказадиган фаолиятни англамаган ҳолда амалга ошириш эҳтимоллиги мавжуд. Ушбу 23,7% талабалар стрессга тез тушиши, маълум вақт ичида уларда депрессия симптомлари кузатилиши ёки унга ўтиб қолиши суицидал ҳолат, ўз фаолиятига ва хатти-ҳаракатига жавоб беролмай қоладиган даражадаги психологик англамаган ҳаракатларни амалга ошириши мумкин.

Ушу масалалар билан боғлиқ муаммоларни олдини олиш ва бартараф этиш юзасидан таклиф:

- Психология кафедраси ва институт (ҳозирги университет) психологи ҳамкорликда безовталиқ ва эмоционал беқарорлик омилларини ўрганиш юзасидан психологик тестлар блогини яратиш ва уни амалга ошириш механизмини ишлаб чиқиши;

- сурункали психоэмоционал таранглиқ ва барқарор хавотир ҳамда кўрқувни бартараф этиш юзасидан психологик коррекцияни амалга ошириш юзасидан индивидуал ва гуруҳий ишлаш юзасидан чора-тадбирлар дастури ва “Йўл харитасини” ишлаб чиқиш;

- гуруҳ мураббийлари (тьютор) ва институт (ҳозирги университет) психологи ҳаммада психология кафедраси тизимли ҳамкорликни мақсадли дастурини ишлаб чиқиш ва чора-тадбирлар режасини динамик хусусиятга эга бўлган вариантини ностандарт ва мобиллик асосида яратиши;

- институт (ҳозирги университет) хотин-қизлар кўмитаси, институт ёшлар иттифоқи етакчиси, институт мураббийлар кенгаши раис, институт беш ташаббус масъули, талабалар турар жойи тарбиячиси ва институт психологи ўзаро фаолият ҳамкорлик дастурини яратиши ҳамда амалда тўлиқ ишлайдиган механизмни ишлаб чиқиш;

- ёшлар билан ишлаш борасидаги декан ўринбосарлари, мураббийлар кенгаши ва психология кафедраси мураббийларни талабалар билан ишлаш юзасидан психологик семинар дарсларини ташкил этиши;

- психология кафедраси, институт профессор-ўқитувчиларга талабаларда безовталиқ, агрессия ва фрустрацияни вужудга келтирадиган муомала ва муносабатни психологик омиллари юзасидан психологик консульм ва тренинглари ўтиб бериши;

- ҳар бир фан ўқитувчиси талабада ностандарт фикрлашга шарт-шароит яратиб беришнинг замонавий механизмидан индивидуал ҳолда фойдаланиш маҳорати ва кўникмасини касбий компетентлигига айлантириш;

- педагогик инновацион таълим кластери асосида педагогика ва психология кафедралари мактабда экспериментал тадқиқотларни амалга оширган ҳолда, ўқувчида мавжуд ригидликни бартараф этиш ва деформацион характер хусусиятни вужудга келтириш борасида ҳамкорлик кўшма дастурини ишлаб чиқиши (бунда МТМ, оила ва мактабни кластер схемасига киритиши, сабаби, ригидликнинг келтириб чиқарувчи манба оила, МТМ ва мактаб муҳитидаги нофаол ва ностандарт ёндашув маҳсули ҳисобланади);

- педагогик инновацион таълим кластери доирасида МТМ, мактаб ва оила механизми асосида бола эмоциясига таъсир ўтказиш орқали, унда креатив фикрлашни рўёбга чиқаришнинг манфаатли тизимини яратиш;

- ҳар хил психологик ўйин (сурункали ва доминант бўлмайдиган таъсир доирага эга бўлган) фаолияти билан болада сунъий стрессларни юзага келтириш ва уни бартараф этишга хос бўлган индивидуал иродавий бардошлилигини ўрганиш, психологик маслаҳатлар бериш;

- стрессга бардошлилик даражасини ошириш борасида ижтимоий психологик тренинглари ташкил этиш;

- институт (ҳозирги университет) миқёсида ушбу масалани доимий ва тизимли тадқиқ этиш юзасидан йилда 2 марта психологик тест-сўровларни амалга ошириб бориш ва натижасига кўра чора-тадбирлар режасини ишлаб чиқиш.

Хулоса қилиб айтганда, мамлакатимизда мобил мутахассис тайёрлаш билан боғлиқ таълимни ривожлантириш стратегиясига доир кенг қўламли таълим хизматларини ривожлантириш, ОТМда таҳсил олувчи талабаларда мобил функцияни қарор топтиришнинг ижтимоий педагогик ва психологик омилларини ривожлантириш билан тавсифланади. Мазкур масалаларни ижобий ҳал этишда мобиллик омилларини классификациялашда этнопсихологик, ижтимоий психология, ёш даврлар психологияси

ва креативлик психологияси методлари (тарихий, маданий ва маънавий омиллари, иқтисодий-ижтимоий ривожланиш ҳамда демографик - ёш, жинс, туғилиш даражаси, никоҳ даражаси, ўлим даражаси, ажралиш ма-салаларига эътибор қаратиш)дан самарали фойдаланиш мақсадга муво-фиқ бўлиб, замонавий психологик ёндашувларни педагогик технология-лар билан амалиётда уйғунлигини таъминлаш муҳим аҳамият касб этади. Шунингдек, талабаларнинг ахборот билан ишлаш компетентлигини шакл-лантиришда информацион мобиллик омилларидан мақсадли фойдаланиш лозим. Информацион мобиллик, талабаларининг ахборотни олиш ва ўз-лаштиришга бўлган қобилияти, ундан фаол фойдаланишга йўналтириш, маълумотни қўйилган вазифаларга мувофиқ мослаштириш, информацион оқимлар тезлиги ва ранг-баранглигига барқарор соғлом ёндашув компе-тентлигини шакллантиришга нисбатан кўникмаларни замонавий талаба-нинг шахс хусусиятига айлантиришни психологик омилларини таълим мазмунга сингдирилганлиги билан тавсифланади.

Адабиётлар:

1. Eshnaev N.J. Character as an individual and psychological feature // Fan, ta'lim va amaliyot integratsiyasi. 2021. №2 Issn, 2181-1776.
2. Eshnaev N.J. Negative impact of discriminatory factors on mobile and adaptive relationships of students // science and innovation international scientific journal volume 2 issue 5 may 2023 Uif-2022: 8.2 | issn: 2181-3337 |
3. Заславская Т.И., Рывкина Р.В. (ред.) Трудовая мобильность как предмет экономико-социологического исследования. Методологические проблемы социологического исследования мобильности трудовых ресурсов. Новосибирск, 1974.
4. Зеер Э.Ф., Кормильцева М.В. Социальноличностные компетенции и профессиональная мобильность как целевая ориентация образования // Сибирский педагогический журнал, 2009, no. 10, с. 72-78.
5. Игошев Б.М. Организационно-педагогическая система подготовки профессионально мобильных специалистов в педагогическом университете. Москва, ВЛАДОС, 2008. 201 с.
6. Никитина Е.А. Педагогические условия формирования профессиональной мобильности будущего педагога. Дис. Иркутск, 2007.
7. Панкова Т.Н. Профессиональная мобильность как неотъемлемая характеристика современного специалиста в системе непрерывного профессионального образования // Вестник Воронеж. гос. унта. Сер.: Проблемы высшего образования, 2013, no. 1, с. 99-102.
8. Солоненко В.А. Формирование профессиональной мобильности будущих экономистов-менеджеров в образовательном процессе вуза. Дис. Брянск, 2010.
9. Стариченко Б.Е. Синхронная и асинхронная организация учебного процесса в вузе на основе информационно-технологической модели обучения // Педагогическое образование в России, 2013, no. 3, с. 23-31.
10. Эшнаев Н. Ж. Бўлажак педагог мутахассисларнинг касбий мобиллигини шакллантирувчи омилларни илмий-назарий таҳлили / Муғаллим ҳәм ўзликсиз билимлендириў. 3/2-сан. 2023.- Б.102-108.
11. Эшнаев Н.Ж. ОТМда замонавий мобил мутахассис тайёрлашнинг ижтимоий педагогик-пси-хологик омиллари / Kasb-hunar ta'limi. Ilmiy-uslubiy, amaliy, ma'rifiy jurnal. 3-son, 2023. –Б.221-225.